

SZAKMAI BESZÁMOLÓ

A vörsi bábtáncoltató betlehem restaurálása

Marcali Múzeum, ltsz.: 2017. 5. 1

Összeállította: Nagy Sándorné Fodor Mária
Okl. fa-bútorrestaurátor művész

Kovács Petronella
Okl. fa-bútorrestaurátor művész

Nemes-Takách László
Okl. közgyűjteményi tárgyrestaurátor
2018

RESTAURÁLÁSI DOKUMENTÁCIÓ

I. rész

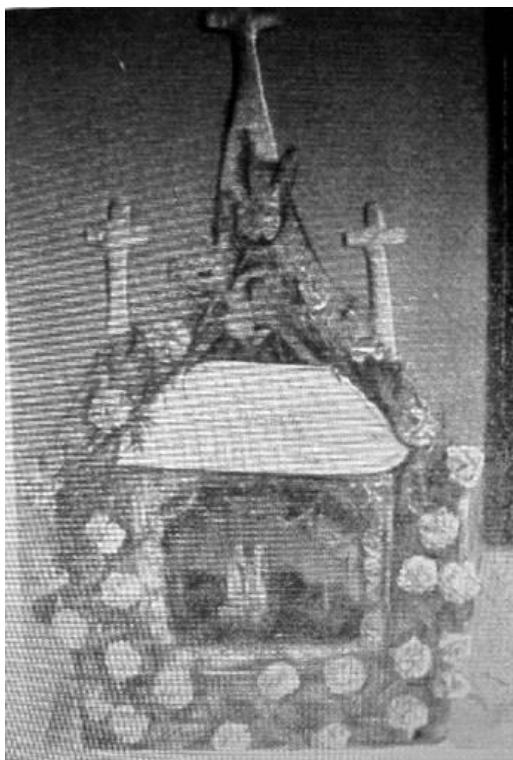
A tárgy leírása, készítéstechnikai megfigyelések, állapotfelmérés

„A betlehem fenyődeszkákból készült háromtornyos, templomszerű építmény. A betlehem első, homlokzati oldala egészen a földig ér, hátsó végét két hengeres faláb tartja, melyet csavarral rögzítettek a betlehem padlózatához. A lábak fölött közvetlenül két függőleges fél-ellipszis alakú kifűrészelt rész, amely folyosószerűen halad a betlehem első része, a színpad felé, ahol a babák táncolnak. E nyílásokban van a bábtáncoltató keze. A betlehem két oldalára középtájon két erős, faragott fogantyút szegeztek, ezt fogják az angyalok. A betlehem padlózata nyelv alakú, hátul kapcsolódik csak a falhoz, oldala, eleje elválik az oldalfalaktól, mert a köztük levő folyosó-résen jönnek be a babák. A betlehemi istálló a templom belsejében áll, hasonlóan az igazi templomok betlehemeihez. Padlása, oldala, padlózata mohával fedett. A két aranyozott papírból kivágott angyal őrködik a szent család fölött.” – „ az egész templom külseje fehér csomagolópapírral borított, már többretn, hisz évenként újabb rétegeket ragasztottak a szakadt, vagy piszkos régi fölé. A tornyokat fehér vagy enyhén sárga krepp-papírral csavarták be. A templomocska elején négyszögletes kivágás, melyet keretként aranyozott papírkivágás fog közre. A betlehem egész elejét fenyőgallyacskákkal sűrűn beborították és rózsaszín szegfűt utánzó papírvirággal kettős, a homlokzaton egyes sorban díszítették. A homlokzat közepére aranyozott papírból szárnyas angyalfejet ragasztottak.” (Petánovits Katalin 1966)

A betlehem Petánovits Katalin néprajzkutató által 1966-ban történt publikálása óta a színpadon szereplő figurák közül sok elveszett, cserélődött. A restaurálás megkezdése előtt a betlehemet kívülről több rétegben alufólia, csomagolópapír, újságpapír fedte, amiket az előzőekben feltett papírokra rajzszögekkel erősítettek fel, esetleg csak helyenként alkalmazva.

A publikáció nem említi a belső falakon és mennyezeten szentképeket, nem szól a belső megvilágításról sem, mely első időben gyertya volt, később vászonnal bevont vezetékkel és apró villanykörtevel oldották meg, végül modern, hálózatba köthető villanyvilágítást készítettek.

Az 1880 körül készült betlehemet évente használták, az újabb és újabb borításokon és a belső falakra helyezett szentképeken túl a homloklapot évente friss fenyőágakkal vagy más örökzöld növényvel és színes papír vagy posztó virágokkal díszítették. A belső térben a mohát felehetően időről időre cserélték.

Petánovits 1966

Korniss Péter felvétele, 1971

A tárgy restaurálás előtti állapotának felmérése

A betlehem faanyaga rovarfertőzés következtében meggyengült. A kirepülőnyílásokon és járatokon kívül aktív károsításra utaló jelek voltak láthatók. A deszkákat összetartó vasszögek rozsdásak voltak, a szerkezet meglazult, az illesztések helyenként szétváltak. A faanyag több helyen hiányos volt, a deszkák, valamint a profillécek élei kitöredeztek, széthasadtak. A bábáncoltató folyosót alkotó szélső deszkák többsége hiányzott, a homloklap felöli részen a rovarjáratoktól szinte szétesett.

A díszítések applikálásához bevert szögek soksága a homloklapon és a rajta lévő profilléceken lyukakat és repedéseket okozott.

A profillécekre alapozás nélkül felhordott ezüstszerű „kályhafesték” a fa sérülései mentén megkopott. A homloklapot díszítő nyomott keretelő papírokat az 1966-os leírás óta ezüstszerűre festették át, ezek valamint az aranyszínű, papír kerubfejek szakadozottak és hiányosak voltak.

A betlehem belsejében lévő papírborítások és a szentképek elszakadtak, hiányosak voltak.

A homloklapra durván felszögezett dombornyomású kerubfej

A szinpadnyílás a keretelő, dombornyomású papírdíszítményekkel

A betlehem belseje, részlet

A bábmozgató folyosó a homloklap hátoldalához kapcsolódó rovarrágott faelemének állapota

Bontás

A fent ismertetett károsodások, a faanyag szilárdításának szükségessége indokoltta tették a betlehem külső és belső borításainak lebontását.

Szinte minden restaurálásra kerülő tárgy tartogat meglepetéseket, ez történt esetünkben is. Azt azonban nem sejtettük, ami a tárgy bontása közben tárult a szemünk elé, hogy a belső falakon több rétegben kerültek egymásra a szentképek, nyomatok és színes borító papírok. A képek és papírok bontását rétegről rétegre végeztük, és elhelyezkedésüket dokumentáltuk. A betlehem külső és belső felületein a legalsó réteg kék márványozott papír volt, melyet csirizzel ragasztottak a fára. Ez a borító réteg is csak foltokban maradt meg. A maradványokat elhelyezkedésük pauszpapírra történt átrajzolása után szintén lebontottunk a deszkákról. Az istálló belső oldalfalain nem találtunk kék márványozott papírt, ezeken a felületeken vörös fényezett papír maradványai kerültek elő.

A tornyokon két különböző vastagságú alumínium fólia alatt három fajta - fehér, rózsaszín és piros - krepp-papír helyezkedett el, melyeket különböző időkben bandázsszerűen tekertek a három toronyra és a rajtuk lévő keresztekre. A krepp-papírok letekerése után vált láthatóvá a középső torony homloklapján egy keresztalakú nyílás, valamint jobb és bal oldalán egy-egy „rózsablak”. Kiderült, hogy a két szélső torony megmunkálása eltérő, baloldali a középső toronyhoz hasonlóan több elemből doboz-szerűen összeépített, míg a jobboldali tömör fából készült, feltehetően későbbi pótlás. A fém keresztek valószínűleg elveszett fakeresztek helyett kerültek a tornyokra, erre utalnak a tornyok tetején lévő furatok, amikbe az eredeti kereszteket fatiplivel rögzíthették. A bádoglemezből hajlított keresztek kivitelezése kezdetleges, vájataikat papundekli darabokkal töltötték ki, a kereszteket hátulról fűrészlapokkal megtámasztva, drótokkal rögzítették. Feltehetően ennek eltakarása miatt került sor krepp-papíros betekerésükre.

A betlehem belső, jobb oldalfalát borító papírok és szentképek bontása rétegről rétegre (a-c)

A bal belső oldalfalon legalsó rétegben feltárt nyomatok

A legalsó, kék márványozott papírborítás maradványai a betlehem külső felületein

A legalsó, kék márványozott, valamint a vöröspapírborítás a maradványai a betlehem belsejében

A tornyok a krepp-papír borítások lebontása közben

A fűrészlappal megtámasztott, dótokkal felerősített jobb-és baloldali fémkeresztek

A betlehem két oldalán lévő, hordozást szolgáló fogantyúk leszerelése után alattuk több réteg különböző borítópapír maradványa vált láthatóvá. Ezek, a vörös papír kivételével kizárólag csak itt őrzik az egykori külső borítások nyomait.

A fogantyú alatt feltárt papírrétegek

A betlehem belsőoldalfalán feltárt papírok

Az előkerült nagymennyiségű szentkép és borítópapír-maradvány miatt a pályázat módosítását kértük papírrestaurátor bevonása és határidő módosítás céljából. A papíralapú díszítményeket Nemes-Takách László restaurálta. A munka leírása a dokumentáció második részében szerepel.

A papírborítások eltávolítása után tárult fel, hogy a betlehemet valamilyen árucikk csomagolására használt faláda deszkáiból, csapolás nélkül szögeléssel állították össze. A deszkák némelyikén sablonfestéssel készült fekete színű, német nyelvű feliratok láthatók, valamint ceruzával írt szöveg: 4469 Keszthely.

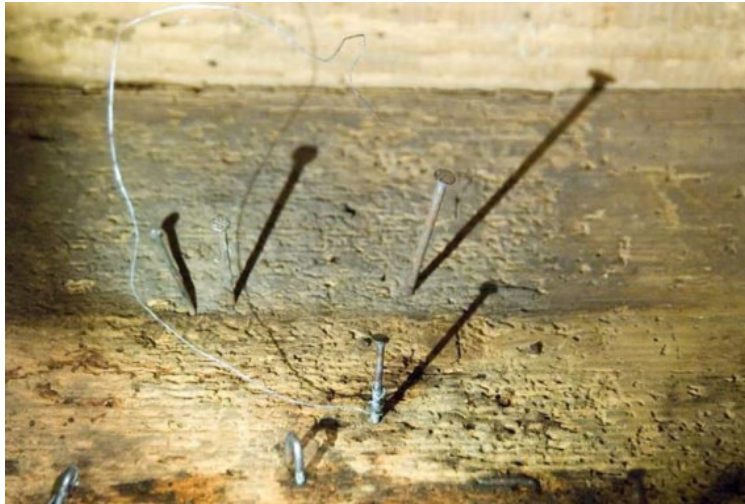
Német nyelvű, sablonnal készült felirat

Ceruza kézírás: 4469 Keszthely

Tisztítás

A betlehem borítás nélküli faelemeinek felületéről a szennyeződések porszívóval, ecsettel, rádiózással, valamint vizes tamponálással távolítottuk el. A borítások ragasztóanyagait nedves áztatás után mechanikusan távolítottuk el. Tisztítás után a középső torony sisakrészén, valamint a két szélső tornyon jelzésszerű bronzos festés vált láthatóvá.

A betlehem „színpadjának” deszkája tisztítás közben

A faanyag fertőtlenítése és szilárdítása

Fertőtlenítésre Wolmanol Holzbau PBI kezelőszert alkalmaztunk, a rovarkárosított faanyag megerősítését Paraloid B72 nitrohigítós oldatával ecseteléssel, illetve injektálással végeztük. A Paraloidot 5-től 20%-os oldatban alkalmaztuk nedves a nedvesen eljárással.

A bábmozgató folyosó a homloklap hátoldalához kapcsolódó, rovarkárosodott elemének szilárdítása és tömítése

Átfestés eltávolítása

A betlehem homloklapjáról, valamint a nyílást keretező profillécekről az ezüstszerű átfestést dimetil-formamiddal oldottuk le, aminek eredményeképpen sárgás-barna pácolt felületet tártunk fel.

Profillécek az átfestés eltávolítás előtt és után

A faelemek ragasztása, kiegészítése és pótlása

A deszkák és profillécek hasadásait Pattex Palma Fa Express poli(vinil-acetát) diszperziós ragasztóval ragasztottuk össze. A hiányos faelemeket fenyőfával egészítettük ki és az eredeti technikának megfelelően szögekkel rögzítettük.

A bábmozgató folyosó faelemeinek kiegészítései

Hasadt elemek ragasztása

Hasadt elemek ragasztása

A középső torony sisakjának lefűrészelt, illetve letört vége és annak kiegészítése

A betlehem alja restaurálás előtt

A betlehem alja a kiegészítésekkel

A betlehem alja restaurálás után

Tömítés, retusálás

A betlehem faelemein a szöghelyek többségét, a kisebb hiányokat, valamint a rovarkárosodott részeket Wood putty (Tikkurila gyártmány) vizesbázisú tömítőmasszával, a nagyon roncsolódott helyeken Pattex Palma Fa poli(vinil-acetát)-tal, hármaskéverékkel, krépporral és faliszttel készült masszával tömítettünk.

A fakiegészítéseket az adott felülettől függően páccal, akvarell, illetve akrilfestékkel retusáltuk.

A betlehem kiegészítésekkel és tömítésekkel

A rovarkár okozta hiányok tömítés előtt és után

A betlehem megjelenésének kialakítása

A betlehem közvetlenül az utolsó használata után került a Marcali Múzeum gyűjteményébe. Rovarkárosodása, faanyagának és szerkezetének meggyengülése, valamint a borítások és szentképek állapota miatt került sor a restaurálására, melynek során a kezelések szükségessé tették a papírok és imaképek lebontását. A bontás során nem derült ki, hogy a papírok és képek rétegei időben hogyan viszonyulnak egymáshoz, mert a használat során a tárgyat évente felújították, esetenként újra díszítették.

Felmerült tehát a kérdés, hogy a lebontott anyagok közül mi kerüljön vissza a betlehem külső és belső falaira. Hogyan kerüljön vissza a múzeumba ez a néprajzi tárgy? Ennek eldöntése céljából három konzultációt tartottunk, melyeken Szacs vay Éva és Vidák Tünde néprajzosok, Nagy Sándorné Fodor Mária, Kovács Petronella és Nemes-Takách László restaurátorok vettek részt. Az a döntés született, hogy a nagymennyiségű szentképet együtt, külön gyűjteményi részként célszerű a továbbiakban őrizni a múzeumban, a betlehemre pedig csak a restaurátorok által a faelemeken legalsó réteggként feltárt kék márványozott papírmaradványok alapján rekonstruált papírborítás és arra a márványozott papír maradványai kerülnek vissza, valamint az ezen a rétegen fellelt szentképek és nyomatok másolatai. A tornyok nem kapnak borítást, a másodlagos fémkeresztek helyett fakeresztek készülnek. A homloklapra a „timpanon részbe”, valamint az istálló két belső oldalfalára a maradványoknak megfelelően vörös borítás kerül.

A konzultációk során felmerült a betlehem átvételi állapotának visszaállítása, valamint a Petánovits Katalin által publikált 1996-os, vagy a Korniss Péter 1971-ben készült felvételein rögzített megjelenésének lehetséges helyreállítása is. Az utóbbi két esetben a tárgy fehér csomagolópapír borítást, a tornyok – a vaskeresztekkel együtt – fehér krepp-papír-borítást kaptak volna. Ez megoldható lett volna a tornyokon és a tárgy belsejében feltárt fehér krepp-papír és a fogantyúk alatt talált csomagolópapír réteg alapján, azonban tekintettel arra, hogy az öt év különbséggel készült felvételek között is vannak eltérések a betlehem külsejében – a későbbi felvételeken a középső torony keresztalakú nyílásait és „rózsaablakait” nem fedi krepp-papír - valamint a két forrás egyike sem mutatja be a tárgy belsejét, a rekonstrukciónak ez a változata elvetésre került. A konzílium az átvételi állapot visszaállítását úgyszintén nem tartotta megfelelő megoldásnak.

A betlehem összeszerelése, a papírborítás, a szentképek és a díszítőelemek visszahelyezése

A restaurált profiléceket az eredeti technikának megfelelően szegekkel rögzítettük a betlehem homloklapjára. A tornyokat szintén szögek segítségével helyeztük vissza a tetőre. Az új kereszteket fastifttel illesztettük a tornyok végén lévő furatokba, és Pattex Palma Fa Express diszperziós ragasztóval beragasztottuk.

A betlehem külső és belső borítását Nemes-Takách László papírrestaurátor végezte. A fafelületekre először japánpapírt ragasztott, erre az általa rekonstruált kék márványpapírt, majd arra a bontási rajznak megfelelő helyekre kerültek elhelyezésre az eredeti márványpapír maradványai. A betlehem belsejébe felragasztotta a bontás során legalsó rétegben feltárt nyomatok és imaképek másolatait.

A Nemes-Takách László által restaurált, a homlokzatot díszítő papírelemeket - arany színű dombornyomású keretelő díszpapír, kerubfejek, vörös betét - apró szegekkel rögzítettük a helyükre.

A tárgy két oldalára az eredeti furatokba helyeztük vissza a két fogantyút. Az egyiket azokkal a csavarokkal, amelyekkel korábban is rögzítették. A másiknál új csavarokat alkalmaztunk, mert a bontás során a fogantyút csak a csavarok elfűrészelésével tudtuk leszerelni.

A betlehemben található, a tetőn rögzített drótokat megőriztük. Ezekre rögzítették a tárgy belsejében az ezüstszerű girlandokat, amiket restaurálás végeztével visszahelyeztünk.

A betlehem belsejébe nem szereltük vissza a mai előírásoknak már nem megfelelő világítást. Javasoljuk ledlámpák alkalmazását.

A három fémkeresztet RO55 rozsdadoldó és átalakító szerrel, valamint mechanikusan kezeltük és mellékletként adtuk vissza a múzeumnak. A lebontott, de visszahelyezésre nem került papírborítás maradványok szintén a tárgy mellékletként kerülnek megőrzésre a múzeumban.

A papírok és szentképek konzerválását Nemes-Takách László végezte, az elvégzett beavatkozások az általa összeállított dokumentáció részét képezik.

IRODALOM

Korniss Péter felvétele:

<http://mandarchiv.hu/manda/webimage/2/2/4/2/3/wimage/7650.jpg>

Petánovits Katalin: A vörsi bábtáncoltató betlehem. In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 5. 1966. pp. 303-321. ld.

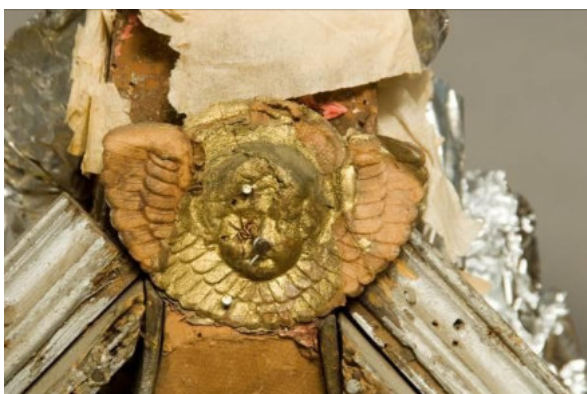
[https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_VESZ_Veszprem05/?query=szo%3D\(csizma\)&pg=316&layout=s](https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_VESZ_Veszprem05/?query=szo%3D(csizma)&pg=316&layout=s)

A betlehem restaurálás előtt és után

A „színpadnyilást” keretelő dombornyomású díszpapírok restaurálás előtt és után

A homloklapon lévő felső kerub restaurálás előtt és után

A betlehem belseje restaurálás előtt, részlet

A betlehem belseje restaurálás előtt és után, részlet

A betlehem két oldala restaurálás előtt és után

A betlehem hátoldala restaurálás előtt és után

Budapest, 2018. április 30.

Mravik Lászlóné
Kovács Petronella DLA
oklevél száma: III.- 8005/07

Nagy Sándorné Fodor Mária
oklevél száma: III.- 8007/06

RESTAURÁLÁSI DOKUMENTÁCIÓ

II. rész

A vörsi bábtáncoltató betlehem papír anyagainak restaurálása

A háromtornyú fa szerkezet külső és belső felületeit különféle papír anyagokkal borították illetve díszítették időről időre, így a szokásnak megfelelően több, egymást részben vagy egészen fedő javító és díszítő „rétegek” kerültek a tárgyra. Természetesen ezek a „rétegek” egymástól nem választhatók el megbízhatóan. Így arra sem lehet egyértelmű választ adni, hogy *egy bizonyos időszakban* milyen színű borító papír fedte a tárgy minden felületét, és hogy egyidejűleg milyen szentképek díszítették a tárgy belsejét.

A papír anyagok lebontása

A felragasztott borítópapír anyagokat, képeket *lisztcsirizzel* ragasztották; (néhány szentkép ragasztásához Technokol Rapid ragasztót használtak).

A külső felület szigetesen megmaradt márványozott papírról *pausz rajzokat* készítettünk – a belső felületeket csak fényképezni lehetett. A papír anyagok gyengéd nedvesítése után a csirizes papír leválasztható volt.

A betlehem fából készült, felcsavarozott hordozói alatt megmaradtak a korábbi borító rétegek maradványai – ezek egymás utáni színeit, anyagait a részletes dokumentációban bemutatjuk.

Az anyagmaradványok egymástól távoli elhelyezkedése és az esetileg felragasztott javítófolt maradványok nem teszik lehetővé az együtt használt anyagok tényszerű megállapítását. A helyreállítás szempontjából a legmegbízhatóbb megoldás az lett volna, hogy az alkotó anyagokat lebontva, konzerválás-restaurálás után a feltalált, „kaotikus” rendben visszaépítjük a betlehembe. Ezzel kapcsolatban számtalan etikai és gyakorlati kérdés merült fel.

Ezek egyike, hogy ha minden szentképet (többé-kevésbé egymás fölé) visszaépítünk, akkor természetesen *ezek mindegyikéről legalább kezelés előtt és után digitális felvételeket kell készíteni elő- és hátlapjaikról, valamint adataikat (témája, mérete, kiadója, esetleges kéziratossá bejegyzése, stb.) dokumentálni kell.* Ez a munka 136 db képről el is készült.

Dr. Szacsavay Éva és Vidák Tünde néprajzos muzeológusokkal történt többszöri megbeszélésünk során az a megállapodás született, hogy a tárgyon kívül és belül is nagyobb felületeken látható kékes-szürke márványozott-mintás borító papír – amely alatt jelentős más borítás-maradványokat máshol nem, csak a felcsavarozott fa fülek alatt találtunk – legyen a borítópapír. Illetve *a belső felületeken a márványozott mintás borítópapíron talált „legalsó” szentképek kerüljenek vissza a betlehembe; a többi képet a dokumentációhoz mellékelve adjuk át.*

Ez a megállapodás később úgy változott, hogy *a betlehem belső felületeire csak a feltalált legalsó szentképek nyomtatott másolatai* kerültek vissza, annak érdekében, hogy a teljes képanyag közvetlenül hozzáférhető, így kutatható legyen.

A betlehem bontása során a lebontott papír anyagokat, képeket 14 mappában kaptam kézhez. Ezek – borítópapír maradványok, díszítmények, újságpapír darabok mellett – összesen *116 db kiegészítendő, tisztítandó, konzerválandó szentképet, 20 db szentkép töredéket, továbbá 2 db géppel dombor-nyomott, bronzal festett angyal alakot* tartalmaztak. Ugyancsak dombor-nyomású, a betlehem ormán, a *2 db „arany” színű kerub*, és a megtalálásakor kályhaezüstsrel átfestett, de korábban „arany” színű *4 db díszes szegély-minta*. Ezek mindegyike kisebb-nagyobb mértékben sérült, horpadt, átszegezett, hiányos volt.

A papír anyagok kezelése

A szükséges fotózás után általában minden papír anyag száraz tisztítását porecsettrel, radírszivaccsal (száraz Profissimo), szükség esetén tömbradírral (Rotring Tikky) végeztem el. A szentképek *sokféle minőségű papírra* (magas lignin tartalmú papírok, mázalt és töltött papírok, vagy éppen eredeti fényképek, utólag kézzel kifestett fotók) *többféle technikával* készültek. További kezelésük módját mikroszkópi vizsgálat és pH mérés eredménye döntötte el. A képek nagy részét ion-cserélt vízben kiáztatva mechanikusan lehetett megszabadítani a ragasztó-nyomoktól, a nedves tisztítást általában szívópapírok között, nehezek alatti szárítás követte.

A szentképek nagy részét (65 db képet és további 20 db szentkép töredéket) metil-cellulóz (Metylan) ragasztóval, 80 és 120 g/m² tömegű *japánpapírral egészítettem ki*. Ha a kép hátoldalán információ volt, minden esetben beszabott kiegészítést készítettem. Üres hátlap esetében csak hát-kasírozást alkalmaztam. A kiegészítések célja minden esetben a lap statikai megerősítése volt.

10 db nyomat igen rossz minőségű, magas lignintartalmú papírra készült, sötétre oxidálódott, (emellett gyertyafüsttől is szennyezett). Kíméletes *fehérítésüket karbamid-peroxid* (Hyperol) oldattal végeztem, majd újabb kiáztatás után végeztem el az egyes darabok megragasztását, kiegészítését. Végül az *eredeti fényképek* (összesen 7 db) kivételével minden papír anyagot *kalcium-hidroxid (pH9)* oldattal konzerváltam.

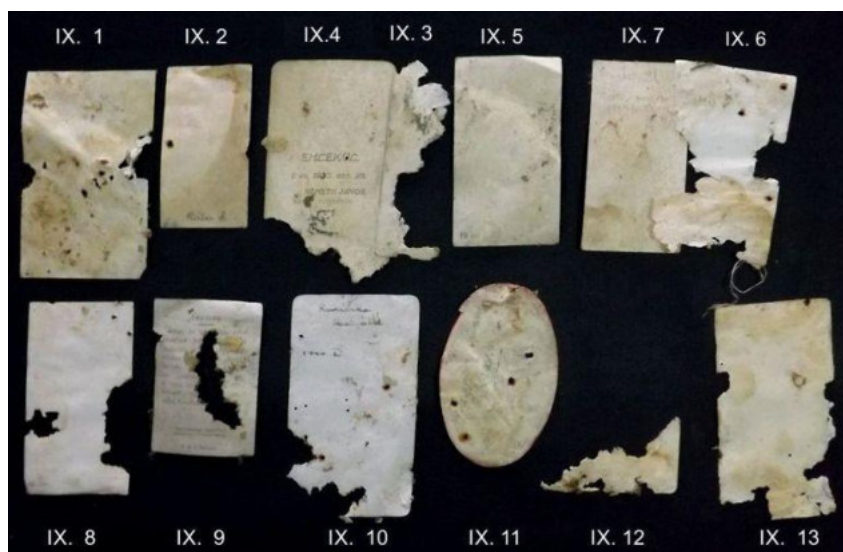
A betlehem külső- belső borítópapírjainak maradványait csak kiáztattam és puffereltem; a fa felületekre *japán-papír alákasírozást*, majd *új, nyomdai márványpapír borítást kasíroztunk*. Erre kerültek vissza az eredeti borítás maradványai.

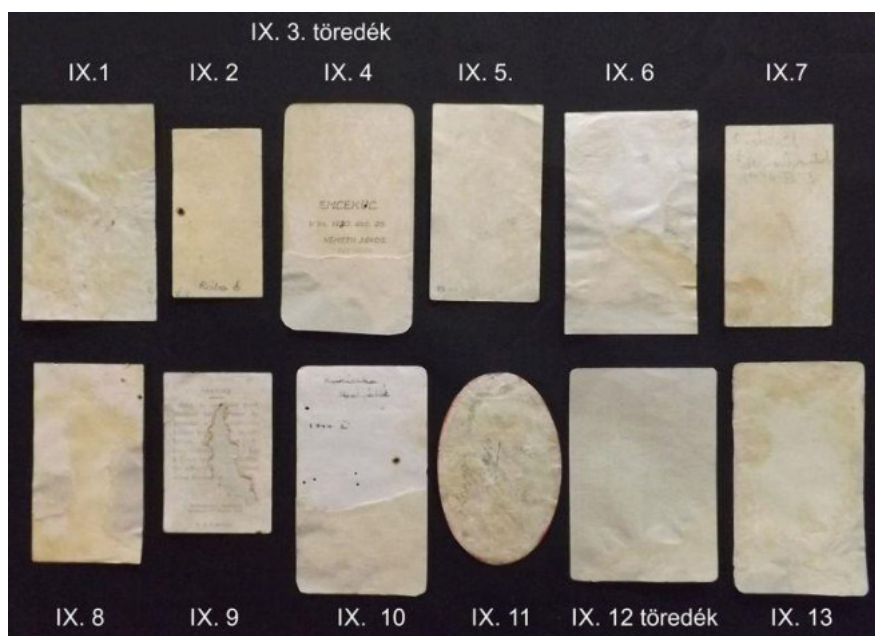
Restaurálás előtti állapot

A IX. I. sz. mappa képei (restaurálás előtti állapot, előlapok)

A IX. I. sz. mappa képei (restaurálás előtti állapot, hátlapok)

A IX. I. sz. mappa képei (restaurált állapot, előlapok és hátlapok)

A 14 mappányi szentkép-anyag kezelésén túl, sok gondot okozott a gépi dombor-nyomott (prégelt) papírdíszek kezelése.

A betlehem belsejében álló mindkét angyalfigura sérült volt, az egyik jobb oldali szárnya leszakadt, elveszett. Ezeket a felületeket ragasztani, pótolni kellett – az elveszett szárny tollmintázatát ugyan meg lehet tükörképben mintázni – ez esetben megelégedtünk a szárny tömegének jelölésével.

A hiányos szárnyú angyal a betlehemátvételi állapotában és restaurálás után

Nagyobb munka volt a betlehem ormán látható felső kerub helyreállítása. Ehhez az épebb alsó kerubról izolálás (PVB 3% alkoholos oldata + méhviasz) után gipsz negatívot kellett venni. A felső, behorpadt és szakadt kerub papír anyagát nedvesítve-duzzasztva, majd a negatívban megszáritva, két menetben vissza lehetett nyomni a szegeléstől behorpasztott fejet. A fejet megragasztva arany színű akril-festékkel (Pentart) retusáltam, végül MMA oldattal (Plastubol; leoldható pl. benzinnel) fújtam le.

A betlehem kapuja is prégelt szegélydísszel van körülfogva. Ez, mint a hátoldalán található festéknyomok is mutatják, a kerubokkal azonos színű, „arany” festékkel volt festve. A betlehem használói később átfestették kályhaezüsstel. A több helyen is töredezett, szakadt, talán ázástól is megpuhult papír anyagokat hátoldaluk felől poli(vinil-butirál) 3%-os alkoholos oldatának beitatásával megerősítettem, majd a kályhaezüst festéket dimetil-formamiddal leoldottam. A kapott felület színe nem közelítette meg a kerubok színét. A törések, kis hiányok javítása után egyértelművé vált, hogy a felületeket retusálni kell.

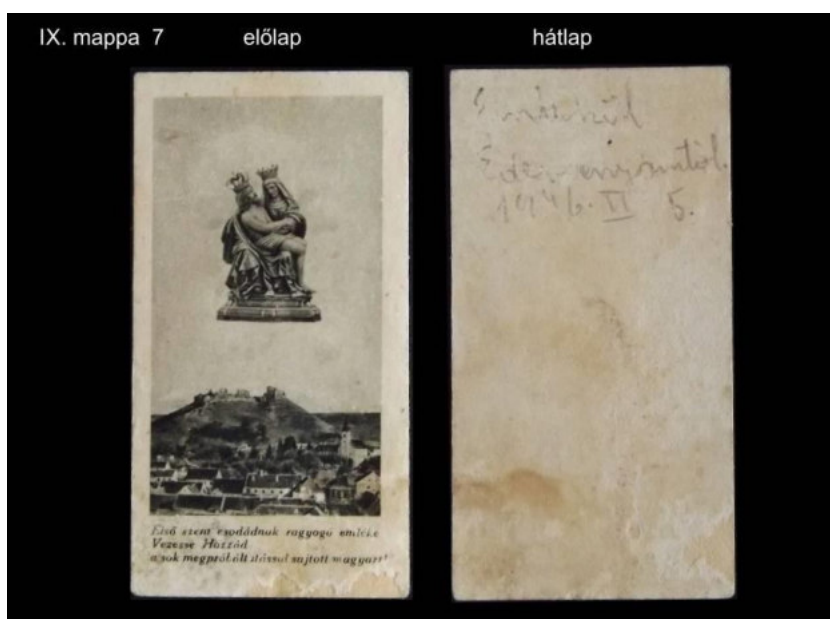
Az összeépített, javított, retusált szegélydíszek

A lebontott, majd kezelt papír-anyagok másolatai az eredetiek felerősítésének megfelelően kerültek fel a betlehem falára azzal az eltéréssel, hogy ragasztó anyagként nem lisztcsirizt, hanem metil-cellulóz és poli(vinil-acetát) vizes diszperzió 3:1 arányú keverékét használtam.

A szentképek restaurálásának dokumentálása

A munka során két okból is a szokásosnál több gondot kellett fordítani a dokumentálásra. Egyrészt a több mint 130 db kép összekeveredését megakadályozandó a szomszédos helyekről származó képeket mindvégig, minden munkafázisban együtt kellett tartani – miközben akár eltérő kezeléseket kellett kapniuk.

Másrészt, a munka megkezdésekor úgy tűnt, minden képet vissza fogunk építeni a betlehembe. Így a szentképek már nehezen – vagy egyáltalán nem lettek volna hozzáférhetők. Ezért minden képről készült digitális felvétel – amely akár nagyítható is – az egyes részletek jobb megfigyelése érdekében. Másrészt a teljes dokumentáció *minden kép esetében az alábbi rendet tartja – amely bizonyos adatokat tartalmaz:*

Ábrázolás	„Első szent csodádnak ragyogó emléke Vezesse Hozzád a sok megpróbáltatással sújtott magyart!”	Fent, grafittal: „Emlékül Édesanyámtól 1946. II. 5.”
Bejegyzés	kézzel írott bejegyzés a hátlapon	
Technikája	lignintartalmú papír, két felületén simított vékony papírral, az előlapon fekete monokróm offset nyomtat	
Mérete	9,0 cm X 4,9 cm	
Állapota	kopott, ragasztó foltos	
Elvégzett kezelése	radírszivacs, Rotring tömbradír többször, áztatás pH8 deszt. vízben, száradás után pH9 Ca(OH) ₂ oldatba merítés, szárítás szabad levegőn, préselés	

Budapest, 2018. 04. 30.

Nemes-Takách László
Okl. közgyűjteményi tárgyrestaurátor
oklevél száma: III.-7408/02